

Jordán Gyula

A kínai soft power kérdéséhez

Az 1990-es évek vége óta a kínai stratégiai elemzők, újságírók, de a legfelső vezetés köreiből is igen élénk érdeklődés tapasztalható a soft power (puha erő) kérdése iránt. Kína gazdasági és katonai erejének (kemény erő, hard power) növekedésével párhuzamosan elemzik a soft power szerepét az ország nagy stratégiájában, a békés növekedésben, a vezetés által most favorizált „harmonikus világ” létrehozásában, különböző formáinak felhasználását a külpolitikai célok elérésében stb. A tanulmány e kérdéskör bemutatására vállalkozik.

A *soft power* fogalmának felvetése Joseph S. Nye amerikai professzor nevéhez fűződik, aki először 1990-ben megjelent könyvében, majd egyéb írásaiban, illetve egy speciálisan ennek szentelt könyvben (*Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York, 2004, Public Affairs*) fejtette ki a fogalom tartalmát. A hatalomhoz kapcsolva lényegét abban a képességben jelölte meg, hogy kényszerítés vagy megvásárlás helyett vonzáson keresztül érjük el, amit akarunk. Ez a vonzás egy ország kultúrájából, politikai eszméiből és politikájából keletkezik. Befolyásolást jelent, hogy a célba vett állam, társadalom ugyanazt akarja, mint mi. A hard powerből a soft powerig terjedő spektrum a parancsolástól és kényszerítéstől az ösztökéléstől, a korbács és a mézesmadzag alkalmazásán át a kooptálásig terjed, amikor a „célba vett” már nem csupán fenyegetett vagy meggyőzött, hanem szinte azonosul az elérni kívánt dologgal, támogatja, mert úgy érzi, hogy osztozik az értékeiben, céljaiban.

A hard és soft power természetesen összefügg, két aspektusa a célok megvalósítása képességének. Oly módon is összefüggnek, hogy például egy erős gazda-

ság nemcsak erőforrásokat nyújt szankciókhoz vagy lefizetésekhez, hanem a vonzásnak, a befolyásolásnak is a forrása lehet. Esetenként a hard power is gyakorolhat vonzerőt másokra, például a legyőzhetetlenség vagy elkerülhetetlenség mítoszával, amelyet Hitler és Sztálin is próbált kialakítani. A soft power azonban nem feltétlenül függ a hard powerből, amit jól mutat a Vatikán példája, Sztálin gúnyolódó kérdése ellenére: „Hány hadosztállyal rendelkezik a pápa?” A Szovjetunió, amely nem utolsósorban a második világháborús szerepe és a nyugati értelmiség jelentős részének szerepvállalása révén jelentős befolyással, soft powerrel rendelkezett, éppen ebből veszített nagyon sokat 1956-os magyar és 1968-as csehszlovákiai inváziója miatt.

A meghatározások, körülírások ellenére a soft power fogalma némileg bizonytalan, ezért forrásainak és kísérő stratégiáinak széles sorát sorolják fel. Abban azonban – Nye eredeti felvetésével összhangban – mindenki egyetért, hogy egyik legfontosabb forrását a kultúra képezi. Ha egy ország kultúrája egyetemes értékeket képvisel, és politikája támogatja ezeket az érté-

keket és bizonyos érdekeket, amelyeket mások is osztanak, nagy mértékben megnöveli annak az esélyét, hogy el fogja érni a kívánt hatást. Elsősorban a magas kultúra értékeire kell gondolni, de aligha lehet tagadni, hogy a populáris kultúra is gyakran forrása lehet a soft powernek, mint Amerika esetében a Coca-Colának, a Big Macnek vagy a hollywoodi filmeknek.

A kormány kül- és belpolitikája szintén fontos potenciális forrása. Az Egyesült Államok soft powerét az 1950-es években a faji szegregáció ásta alá, s elsősorban Afrikában, mint ahogy jelenleg jelentősen gyengíti a szerepét az iraki háborúban. A demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása otthon, a béke elősegítése, a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés a külpolitikában erős hatást gyakorolnak más országok, társadalmak állásfoglalására. Fontos megjegyezni azonban, hogy nem kormányzati csoportok, intézmények – cégek, egyetemek, egyházak, alapítványok stb. – komolyan hozzájárulhatnak a külpolitika céljainak eléréséhez.

A globalizáció és az információ korában a hatalmi játszmák azt valószínűsítik, hogy a soft power viszonylagos jelentősége növekedni fog. Azok az országok, amelyek kultúrája és értékei közelebb vannak a globális normákhoz, amelyek a kommunikáció többszörös csatornáin keresztül széles tömegek figyelmét és érzelmeit képesek megragadni, befolyásolni, amelyek hitelességét növelik belpolitikai és nemzetközi cselekedetei, követett értékei, azok képesek nagyobb vonzerőt gyakorolni, növelni „puha hatalmukat”. Az előzőekben vázlatosan érintett tényezők, szempontok fontosságát ismerték fel a kínai elemzők és vezetők, amikor növekvő hangsúlyt kezdtek tulajdonítani annak, hogy a világ mit gondol róluk, mekkora Kína vonzereje, hatása.

A kínai soft power: a váltás tényezői, okai

Kínának a soft power iránt megnövekedett érdeklődése több forrásból ered és igen sok megnyilvánulási formája van. Ha biztonsági szempontból nézzük a kérdést, akkor 1996–1997-et jelölhetjük meg a kínai fordulat kezdetének. Megelőzően azonban utalnunk kell arra a mantraszerűen emlegetett kínai kijelentésre, hogy Kína nem törekszik és soha nem is fog hegemoniára törekedni sem Ázsiában, sem másutt. Az ígéretés mindenekelőtt azt a fontos biztonsági célt szolgálja, hogy megelőzze az erőknél valamiféle szövetségét, felsorakozását Kínával szemben. Természetesen egy kijelentésnek akkor van hitele, ha ezt tettek is alátámasztják. A régióban Kína ezért törekedett a konfliktusforrások lehetőség szerinti kiiktatására, a problémák multilaterális kezelésére.

Katonai biztonsági szempontból 1996 emelhető ki, amikor Kínának a Tajvan elleni rakétakísérletekkel és hadgyakorlatokkal való fenyegetésére az Egyesült Államok két repülőgépanyahajó-csoportot irányított a térségbe. Kína nem egyszerűen fenyegetve érezte magát, de szembesülve katonai ereje viszonylagos gyengeségével, szűkségét érezte az egyéb területeken való kompenzálásnak. Igazuk van azonban azoknak is, akik az 1989-es Tienanmen-téri mérsárlásra és az azt követő nemzetközi visszhangra és elítélésre utalnak, mert az is nagy külpolitikai erőfeszítésekre készítette Kínát. Azok azonban elsősorban az elszigeteltségből való kitörést, külpolitikai és külgazdasági célokat szolgálták, érthetően kevésbé volt lehetőség általában vett imázsjavításra. Más a helyzet 1997-es ázsiai pénzügyi és gazdasági válsággal kapcsolatban. Kína akkor rendkívüli segítőkészséget tanúsított, nemhogy nem hasz-

nálta ki más országok szorult helyzetét, hanem különböző módokon (kölcsönök, a júan árfolyamának fenntartása stb.) segítette is kilábalásukat, egészében felelős regionális nagyhatalomként viselkedett. Az utóbbi magatartás bizonyítékeként említhető egyebek mellett Kína igen aktív, nagy létszámú csapatokkal való részvétele az ENSZ békefenntartó misszióiban.

A biztonsági szemponthoz is kapcsolódik a gazdasági tényező, amelyen keresztül Kína bizalmat kíván kelteni maga iránt mindenekelelt az ázsiai régióban, meggyőzve a közelebbi és távolabbi szomszédokat, hogy a régió gazdasági jövője hosszú távon attól függ, hogy mi történik Kínában.

A fogalom kínai felfogása, értelmezése lényegében Nye nyomvonalán halad, de egyfajta kínai sajátosságként fogható fel, hogy gyakrabban és erőteljesebben utalnak a belpolitikai, belgazdasági összefüggésekre. A globalizáció általában és konkrétan az 1997-es válság a belső és a nemzetközi gazdasági viszonyok újragondolására készítetett. A változás gazdaság által mozgatott tényezővé vált. Mások erőteljesebb hangsúlyt helyeznek a belpolitikai szempontokra, nevezetesen arra, hogy a Kínai Kommunista Párt a politikai váltással a hatalmon maradás szempontját követi, a diplomácia eszközeit, a gazdasági építést, az itt elért sikereket használva erre a célra. Ebből a nézőpontból a külpolitikát akár másodlagosnak is tekinthetjük a hazai gondokhoz képest, amit a politikai döntéshozóknak a szovjet és más kommunista pártokat ért sors megismétlődésétől való paranoiás félelme, bizonytalanságérzete is mozgat. Sikereit látva azonban valószínűbb, hogy Kína nem látja magát közvetlen veszély által fenyegetett országnak, sem olyanak, amely belső robbanás küszöbén állna, inkább növekvő önbizalommal telve képesnek érzi magát környezete befolyásolására, alakítására.

A soft power felé fordulás kezdeti időpontjánál fontosabbnak tűnik a kínai vezetésnek az a felismerése, hogy szükség van annak megváltoztatására vagy inkább befolyásolására, hogy mások mit gondolnak Kínáról, hogyan vélekednek várható magatartásáról. Szükségessé vált annak a retorikán túl tettekkel is történő bizonyítása, hogy Kína a nemzetközi életben nem revizionista, hanem status quo hatalom, amelynek növekedésétől nem kell félni. Ezért nemcsak a „felelős nagyhatalom” imázsát erősítgeti, hanem a „békés növekedés” új ideológiáját is, reagálva az 1990-es évek elején-közepén kibontakozó „Kína-fenyegetésről” szóló vitára is.

A kínai soft power forrásai

Több ezer éves kultúrával a „háta mögött” Kína számára rendkívüli lehetőségeket kínál, hogy egyik legfontosabb forrása ez a kultúra legyen. Itt most nem szükséges a kultúrafogalom különböző jelentéseivel, a kultúra erejére, hatalmára vonatkozó véleményekkel foglalkoznunk, amelyek társulnak a soft power értelmezéseinek eltéréseihez.

Érdemesebb arra utalni, hogy a soft power koncepciója több mint kétezer éve fontos részét képezte a kínai katonai gondolkodásnak. Sun-ce (Sunzi), a híres ókori kínai stratégia a katonai akcióknál döntőbbnek tartotta a diplomáciai szövetségeket, az ellenség otthoni frontjainak aláásását, meggyengítését, a titkos logisztikai előkészítéseket, az ellenség polgárainak, katonáinak és vezetőinek megnyerését stb. A kínai kommunisták a gerillaháború évtizedei során bőven merítettek ezekből az útmutatásokból, melyek tapasztalati általánosításai Mao írásaiban is megtalálhatók.

A soft power egy másik, történelmi vonatkozásokkal rendelkező komponense a

konfucianizmus, mindenekelőtt annak a példa általi morális vezetésre vonatkozó útmutatása. Az uralkodónak morális kiválóságot kell mutatnia, bölcs döntéseket kell hoznia, mert csak így biztosíthatja az állam biztonságát és prosperitását. Ez jogosítja fel az „ég mandátumának” birtoklására, amit ezektől a magatartási, morális elvektől eltérve elveszít, ami jogossá teszi vele szemben az ellenállást. A mai kínai vezetés által előszeretettel emlegetett „harmonikus világ” is megtalálható (vagy létrehozható) Kína múltjában, eklektikus módon felhasználva Konfucius, Mencius, a taoizmus stb. filozófiáit.

A Hu Csin-tao (Hu Jintao) vezette kínai párt és állami elit számára természetesen a kultúra mai értelmezése, illetve ennek a soft power szolgálatába állítása a döntő. A 17. pártkongresszuson (2007) tartott beszámolójában Hu külön fejezetet szentelt a kultúra kérdéseinek, kiemelve szerepét a nemzeti kohézió, az ország általános ereje és „országunk soft power” megteremtésében. Ez azonban nem volt új dolog, hiszen már a 16. kongresszuson a korábbi pártfőtítkár, Csiang Ce-min (Jiang Zemin) is megfogalmazta: „A mai világban a kultúra összefonódik a gazdasággal és a politikával, demonstrálva, hogy kiemelkedő pozíciója és szerepe van az átfogó nemzeti erőért folytatott versenyben.” Hu pedig egy külügyi vezetői értekezleten 2006. januárban világossá tette, hogy „országunk nemzetközi státusának és befolyásának növekedését be kell bizonyítani a hard powerben, mint a gazdaság, a tudomány, a technológia és a védelem, valamint a soft powerben, mint a kultúra”.

A kínai szakemberek és a vezetés osztja azt a nézetet, hogy Kínának még elsősorban a hard powerre kell koncentrálnia, és a soft power a gazdaság, a technológia és a védelmi korszerűsítés alapjain kell fejlesz-

nie. Sokan elsősorban ezen belül nagyobb hangsúlyt helyeznek a soft power erősítésére. Utóbbi jegyében dolgozták ki és fogadták el 2006-ban az országos tervezési irányelveket a kulturális fejlesztésre. Ennek fő célkitűzése a kínai kultúra térhódításának aktív segítése az egész világon, fesztiválon való részvétellel, a kínai kulturális termékek nemzetközi terjesztési hálózatával, általában a kulturális kommunikáció erősítésével. Kína növelte együttműködését az UNESCO-val, 2001-ben ázsiai–csendes-óceáni kínai fesztivált rendeztek Berlinben, 2003 októberétől 2004 júliusáig kínai évet Franciaországban, „Oroszország-évet” Kínában 2006-ban, majd „Kína-évet” Oroszországban 2007-ban, kínai kulturális előadókörutakat Afrikában, és a sort szinte a végtelenségig lehetne folytatni.

A kínai kulturális befolyás megvalósításának kiemelt fontosságú eszközeként szerepeltetik a százszámra létrehozott Konfucius Intézeteket. Egyik fő célkitűzésük a kínai nyelv világszerte történő népszerűsítése, de szélesebb értelemben többirányú kulturális tevékenységen át a kínai soft power erősítése. Egyúttal a kínai kulturális üzlet megvalósítói is, de gazdasági szerepük csak másodlagos. Részben ehhez kapcsolódva világos törekvés van arra, hogy a mandarin nyelv egyfajta *lingua franca* legyen, elsősorban Ázsiában, az üzleti tranzakciókban. Talán itt indokolt utalnunk a világ egyik legnagyobb kisebbségére, a mintegy 35 milliányi úgynevezett tengerentúli, szórványban élő kínaira. (E szórvány gyors növekedését jelzi, hogy az 1980-as évek közepe táján létszámát 20 millió körülire becsülték.) Az évszázadokon át főleg Délkelet-Ázsiába kivándorló kínaiak révén a kínai kultúra jelentős befolyást gyakorolt a régióra. Az 1949 utáni kínai kommunista hatalom politikája miatt a kisebbségben élő kínaiak igen feszült, kel-

lemetlen helyzetbe kerültek, legjobb esetben is gyanakvás övezte őket, ami például Indonéziában 1965-ben mézszárlásig fajult. Az 1990-es évektől helyzetük gyökeresen megváltozott, nemcsak a régió gyorsan emelkedő hatalmához való kapcsolatok miatt, hanem mert tartózkodási országaik és személy szerint ők maguk is a kínai külföldi működőtőke-befektetések egyik legfőbb forrásává váltak.

A kínai soft power-stratégiának, azon belül a kultúrának egyik természetes fő iránya Tajvan lenne, erről azonban a legutóbbi időig egyáltalán nem volt szó. A polgárháborúban elszenvedett vereség után a szigetre menekült Kuomintang-hatalommal évtizedekig igen kiélezett volt a viszony, egymást követték a válságok. Hosszú volt az út, amíg az „erővel való (újra)egyesítéstől” a kínai reformidőszakban eljutottak a „megelőzni a függetlenséget” törekvés mellett a békés egyesülés módozataig, amelynek fő formulája a szárazföldi vezetés szerint Hongkong és Makaó esetében sikeresen alkalmazott „egy ország, két rendszer”. Tajvan látványos demokratalizálódása és erőfeszítései, hogy államként nagyobb szerephez jusson a világ közösségében, Kínát a Tajvani-szoros gyors militarizálására (többek között a szigetet fenyegető rakéták százainak telepítésére) készítette, amelyek 1995–1996-ban újabb válsághoz vezettek. Kína a korbács és a mézesmadzag politikát követve a szirénhangú ígéretek mellett végig fenntartotta a katonai nyomást, bár tisztában van vele, hogy egy katonai akció rendkívül súlyos következményekkel járna, és nem csak a kiépíteni igyekezett soft powerére.

A Kuomintang legutóbbi visszatérése a hatalomba Tajvanon Pekinget rugalmasabb és realistább politika követésére ösztönözte. Pártvezetőket hívtak meg látogatásra, a szárazföldön tanuló tajvani diákok

kiterjedt tandíj- és ösztöndíjkezdvezményeket kapnak, vámmentessé tették a gyümölcs behozatalt Tajvanról stb. Az enyhültebb légkörben, a kevesebb fenyegető retorika mellett (bár a rakéták maradtak és számuk további növelése is folytatódik) nagyobb lehetőség van a soft powerre. Kína most meg akarja nyerni a tajvani tömegeket, magát toleráns és jó akaratú kormányként beállítva. Ez illeszkedik a „harmonikus világ” megteremtésének stratégiájához, ami a gazdasági és kulturális cserék elősegítését kívánja, sőt a békeszerződés megkötésének gondolata is felmerült. Minden gesztus és engedmény mellett Kína ragaszkodik az „egy Kína”-elvhez, érvényben tartja a 2005-ös elszakadás elleni törvényt, amely nem mindig világos feltételek, körülmények esetén szinte kötelezővé teszi Peking számára a katonai erőszak alkalmazását.

Kína tehát a „békés növekedés” új állami ideológiája jegyében még az olyan, számára az abszolút szuverenitás szellemében elsődleges prioritást élvező tajvani kérdést is megpróbálja más módszerekkel kezelni. Más vonatkozásban Peking Tajvan-politikája a régióval kapcsolatos politikájába is illeszkedik, ahol jószomszédi viszonyra törekszik és „barátságos elefántként” próbál viselkedni. Kína a világ különböző részein a soft power politika alkalmazásában a helyi viszonyokhoz alkalmazkodik, módszereit, eszközeit, hangsúlyait ennek megfelelően változtatja, ezért indokolt azt területenként vizsgálni.

Délkelet-Ázsia

A kelet- és délkelet-ázsiai régió kiemelt helyet foglal el Kína hatalmi politikájában, mivel elsősorban a régióra támaszkodva, azt bázisként használva törekszik globális ha-

talmi befolyásra. Regionális hegemóniára, de legalábbis domináns szerepre tör, amelynek fontos része az Egyesült Államok és Japán visszaszorítása. Különösen Délkelet-Ázsiában egy kínai Monroe-doktrína megvalósítására törekszik az USA-val kapcsolatban. Céljai között szerepel a béke és nyugalom fenntartása a periférián, a tengeri utak biztonságának fenntartása. Célkitűzései érdekében békés fejlődést, jószomszédi partnerségi viszonyt kínál, egyenlőséget és kölcsönös bizalmat, kölcsönös biztonsági együttműködést.

Kevés olyan régió van a világon, amelyre oly mértékben gyakorolna hatást Kína emelkedő hatalma, mint az ASEAN és annak tíz tagállama. Az ASEAN-hoz fűződő viszonya nagy változásokon ment át a szervezet 1967-es létrejötté óta, és Kínának nagy erőfeszítésekre volt szüksége, hogy oldja azt a feszültséget-bizalmatlanságot, amit ebben a viszonyban örökségként felhalmozott. E viszonyt végig befolyásolta, színezte az ezekben az országokban nagy számban élő – fentebb már említett – kínai bevándorlók problémája, s legalább ennyire befolyásolja Kínának a dél-kínai-tengeri szigetekre és a hozzájuk kapcsolódó tengeri területekre támasztott igénye. Ezek az igények a térségben a Parcel (Xisha)- és a Spratly (Nansha)-sziget-csoportokra és a körülöttük levő vizekre vonatkoznak (a követelés pontos határainak megjelölése nélkül), amelyek közül az utóbbiakra – azok egészére vagy egy részére – Vietnam, Tajvan, Malajzia, a Fülöp-szigetek és Brunei is igényt tart.

1974-ben a dél-vietnami haditengerészettel való összecsapás eredményeként Kína megszerezte a Parcel-sziget-csoportot, ahol kikötőhelyeket, raktárakat, erődítményeket létesített. 1988-ban már a Spratly-szigetek birtoklásáért került sor köztük újabb összecsapásra. A terület birtoklásá-

hoz való ragaszkodásának újabb ösztönzést adott az 1980-as évek végén közzétett geológiai felméréseinek eredménye, amely szerint a tenger mélye hatalmas mennyiségű kőolajat és földgázt rejt. A támadások és egyéb nyugtalanságot keltő lépések után lépett fel – ezek ellensúlyozásául – 1990-ben Kína azzal a javaslattal, hogy tegyék félre a sziget-csoportok feletti szuverenitás – szerinte vitathatatlan – témáját, és egyezzenek meg a terület erőforrásainak közös fejlesztésében. 1995-ben azonban Kína maga tette kérdéssé ezt az ajánlatot, amikor a Fülöp-szigetek kizárólagos gazdasági zónáján belül elhelyezkedő, a Spratly-sziget-csoport-hoz tartozó zátonyon, amely stílszerűen a „Bajkeverő” (Mischief) nevet viseli, egy állandó építményt emelt, és a körzetben cirkáltak a hadihajói. A világszerte, de különösen a térségben nagy visszhangot kiváltó akciót egy sor, fenyegető magatartást tükröző lépés követte: ezután kezdte meg Kína az említett hadgyakorlatokat és rakétakísérleteket Tajvan körül, amelyek 1996-ban is folytatódtak. Mindezek jelezték a kínai vezetés hajlamát és elszántságát a politikai célú katonai erőfitogtatásra és a katonai erővel való zsarolásra. Kína tehát rendkívül ellentmondásos, a tetteit és szavait tekintve ellentétes irányokba mutató magatartást tanúsított.

Az 1990-es évekhez képest az ezredforduló óta Kína együttműködőbb magatartást tanúsít. Többek között hajlandó volt jelentősen eltávolodni a korábban előnyben részesített és szinte kizárólagosan alkalmazott bilaterális kezeléstől a multilaterális megközelítés javára. (Bár a kínai külügyminiszter meghívottként már 1991-től részt vett a szervezet külügyminiszteri találkozóin.) Az 1997-es ázsiai pénzügyi válsággal összefüggésben kialakított kedvező megítélésre alapozva Kína számos kezdemé-

nyező lépést tett. 1997-ben segített az ASEAN+3 mechanizmus életre hívásában, amely a szervezet tíz tagállama, valamint Kína, Japán és Dél-Korea évenkénti találkozóját indította el. Emellett egy ASEAN+1 mechanizmus is létrejött, ahol az évenkénti találkozók Kína a partner, rendszerint a kínai miniszterelnök elnökletével. 2001-ben Kína látta vendégül Sanghajban az Ázsia–Csendes-óceán Gazdasági Együttműködési Fórum (APEC) tagjait. 2002-ben Kína és a vitatott szigetekre aspiráló államok egy nyilatkozatot és egy egyezményt írtak alá, amely nagyban csökkentette a feszültséget a témát illetően. A 2003-as ASEAN-csúcserkeztelen Kína javasolta egy új regionális biztonsági mechanizmus létrehozását, Kelet-ázsiai Csúcs (EAS), amelynek az ASEAN-tagállamokon kívül Kína, Japán, Dél-Korea, India, Ausztrália és Új-Zéland a résztvevői. Első értekezletét 2005-ben tartotta. Kína megakadályozta, hogy a régióban nagy befolyással rendelkező Egyesült Államok akár csak megfigyelőként is részt vegyen a csúcs munkájában.

Kína soft powerjének növelése, érvényesítése érdekében elsősorban a gazdasági kapcsolatokat (segélyek, kereskedelem, befektetések) használja. A gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok különösen azt követően vettek hatalmas lendületet, hogy Kína 2001-ben a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) tagja lett.

Jelentős segélyeket nyújt a régió olyan fejletlen országainak, mint Burma (Mianmar), Kambodzsa és Laosz, ahol sok infrastruktúrális és energia vonatkozású létesítményt segít megvalósítani. (A legnagyobb donorállam azonban még Japán, de az USA is nagy segélyekkel van jelen Kambodzsában és Vietnamban.) A kereskedelmi volumen gyors növekedése mellett Kína deficitje is növekedett. Kína annak

jelzésére, hogy hosszú távú érdekei fűződnek a jó kapcsolatokhoz és a kooperációhoz, egy szabadkereskedelmi terület (ASEAN–China Free Trade Area – ACFTA) létesítésére tett javaslatot, amelynek egyezményét 2002-ben írták alá. Ez csökkentett vámtételek melletti bejutást kínált Kína piacára. A tagállamok aggodalmainak enyhítésére számos árucikk vámjának gyors csökkentését kínálta, beleértve a mezőgazdasági szektort is (0% már 2005-re), míg a többi cikk esetében az ASEAN fejlettebb tagállamainál 2010-re, a fejletlenebbeknél pedig 2015-re irányozta elő az egyezményhez való alkalmazkodást. Emellett további gesztusként az utóbbiak esetén leírta adósságaikat is. Kína ezekkel a lépéseivel stabil, baráti regionális környezetet hoz létre, javítva imázsát és regionális vezető szerepének hitelességét. Az ASEAN-államok reagálása a fentiekre és általában Kína megnövekedett érdeklődésére vegyes: egyrészt kedvezőek számukra az engedmények, a figyelem, másrészt fennmaradtak bizonytalanságok azt illetően, hogyan fogja Kína használni megnövekedett hatalmát a régióban. Gondot jelentenek a gazdasági verseny problémái, a bármikor kiújulható területi viták, Kína növekvő katonai kiadásai, és a hadseregfejlesztés átláthatatlanságához kapcsolódó aggodalmak.

Kína növekvő mértékben függ a külföldi ellátástól kőolajból, földgázból és különböző nyersanyagokból, amelyek szállítása zömmel tengeri útvonalakon történik, így igen fontos számára a tengeri útvonalak biztonsága, nemcsak az említett Dél-kínai-tengeren, hanem az Indiai-óceánon is. Ennek egyik jelzése, hogy 2008 végén két rombolót és egy logisztikai hajót irányított az Ádeni-öbölbe a kalózkodás elleni harcra. Peking mind a saját társadalma, mind a nemzetközi közvélemény felé igyekszik

igazolni a tenger felé fordulását, amelynek érdekes soft power vonatkozása is van. Ennek érdekében a történelemből merít, ahhoz a rövid időszakhoz nyúl vissza, amikor a 15. század elején Cseng Ho (Zheng He) admirális irányításával egy hatalmas flotta távoli országokat keresett fel, eljutva Afrika partjaihoz is. Cseng első utazásának 600. évfordulóját a kínai elemzők megfelelő alkalomnak látták, hogy az admirális expedícióját a mai kínai külpolitikára vonatkoztassák. Ennek egyik témája, hogy Cseng katonai fölénye ellenére tartózkodott az erőszaktól, a hódítástól, kizárólag békés kereskedelemmel és kulturális cserevel foglalkozott, ezáltal egyedülálló történelmi precedenst teremtett egy harmonikus nemzetközi rendre. Hangsúlyozzák, hogy békés magatartása Kína egyedülálló civilizációjának és kultúrájának tulajdonítható, jóakarátának a gyengébb, kisebb államokkal szemben. Azt sugallják, sőt meg is fogalmazzák, hogy Peking ma megismétli a császári birodalom jóindulatú viszonyulását a külföldhöz, nem hódít, mint a nyugati gyarmatosítók, és nem fog hegemóniára törekedni.

A hivatalos pártlap, a *Zsenmin Zsipaó* szerint (2005. szeptember 29.) Cseng expedíciói „tökéletes kifejezői a harmónia kínai szellemének”, ahogy az a konfuciánus tanításban megfogalmazódik, míg Kolumbusz és örökösei „a gyarmatok nagy csoportját tárták fel”, hajlamosan „a tipikus rabló növekedésre”. Egy másik kommentár az angol nyelvű *China Daily*ben (2006. augusztus 14.) még egyértelműbb volt Nyugat és Kína összehasonlításában: „Eltérően sok későbbi európai hasonmásától, amelyek keresztülhajóztak a nagy óceánokon, hogy erővel meghódítsanak más országokat, a kínai flotta azokra a külföldi földekre teát, porcelánt, selymet és mestermunkákat vitt. A világ többi részének békét

és civilizációt adott, és sohasem foglalt el idegen földet, teljesítménye szimbolizálta a hajdani birodalom őszinteségét a csereüzletek növelésére más országokkal.” Eközben nagyvonalúan átsiklanak például a Csing birodalom hódításain.)

Már itt találkozunk a kivételesség érzésével és gondolatával, ami több vonatkozásban megjelenik a kínai felfogásban. A világtörténelmi kivételesség sugallása mellett a másik törekvés az, hogy Kínát tengeri hatalomként ábrázolják, amely ért a hajóépítéshez, a navigáláshoz, és persze – kimondatlanul – a tengeri harchoz. A kínai kivételességnek ez a felfogása – úgy vélem – mai megjelenési formája a tradicionális kínai világszemléletnek, a Kína és a barbárok dichotómiájának, amely a kínait tartotta az egyedülinek, a civilizációnak. Ez a kivételesség, vagy nevezzük nevén: felsőbbrendűség-tudat végigvonul az egész kínai történelmen. A modern korban például Szun Jat-szen nacionalista felfogásának egyik legfőbb forrása a kínai civilizáció felsőbbrendűségébe vetett hite. Szun meg volt győződve Kína „legfelső”, „senki által meg nem haladott” kultúrájáról és civilizációjáról, valamint arról, hogy a nyugatiak a „természetes evolúcióban még nem érték el a kínaiak szintjét”. A „mi haladunk, haladnunk kell az egész világ előtt” felfogás és meggyőződés aztán vörös fonalként húzódik végig Szunnál, akárcsak Csang Kaj-seknél és Mao Ce-tungnál is, utóbbinál különösen a „nagy ugrás” idején. Aligha tekinthető megalapozatlannak vagy túlzónak az a természetesen általuk soha ki nem mondott következtetés, hogy egy ilyen felsőbbrendű civilizáció és kultúra hordozói maguk is csak felsőbbrendűek lehetnek.

Az ilyenfajta összefüggések természetesen gyengítik a Cseng Ho köré épített soft power-stratégia hatását. Az is nyilvánvaló-

an felmerül, hogy a mai pekingi kommunista rendszer mennyiben tekinthető a Ming- vagy bármely más császári dinasztia örökösének, nem szólva arról, hogy a maói évtizedekben mindent megtettek a tradicionális kultúra felszámolásáért, mert azt a forradalom és modernizáció gátjaként fogták fel. Végül a Cseng Ho-történet hatásosságát az is gyengíti, hogy expedíciói csak egy nagyon rövid időszakot (1405–1433) öleltek fel Kína hosszú történetéből.

A célba vett délkelet-ázsiai államok óvatosságot magatartást tanúsítanak, igyekeznek elkerülni a térség két érdekelt nagyhatalma, az Egyesült Államok és Kína között. Érzékelik, hogy a régióval kapcsolatban Kína egy ázsiai Monroe-doktrína érvényesítésére törekszik, ha nem is kizorítva a másik nagyhatalmat, de megszerezni vele szemben a dominanciát. Különösen az indiaiak figyelik gyanakvással Kína törekvéseit, éppen a Cseng Ho-stratégiával összefüggésben azzal vádolják Pekinget, hogy újjáéleszti a Ming-dinasztia birodalmi ambícióit, a kalózok ellen küldött hajóival pedig állandó jelenlétét készíti elő az Indiai-óceánon. A kínai soft power-stratégia tehát vegyes fogadtatásra talál a régióban.

Jelentősége miatt – bár nem a Délkelet-Ázsia címszó alá tartozik – indokolt röviden kitérni Kína közép-ázsiai hatására. A biztonsági szempontok mellett a régió országainak energia- és nyersanyag-erőforrásai igen fontosak Kína számára. Az együttműködést megkönnyíti, hogy számos közös érdek egymásra utalja őket: hasonló belső politikai, gazdasági problémákkal néznek szembe, érdekelték a társadalmi stabilitás fenntartásában, a szélsőségesek, a terrorizmus elleni harcban. Egyetértenek a szuverenitás, a területi integritás, a békés egymás mellett élés elveiben, annak a határozott elutasításában, hogy az emberi jogokra való hivatkozással úgymond beavatkozz-

zanak egy ország belügyeibe. Mindezek ösztönözték az úgynevezett „sanghaji ötök” szervezetének létrehozását 1996-ban Kína, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizia és Tádzsikisztán részvételével, amelyből 2001-ben Üzbegisztánnal kiegészülve jött létre a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SCO). Kínának itt több vetélytárral kell szembenéznie, mert Oroszország mellett a régióban érdekelt az Egyesült Államok és Európa is. Kína kulturális, általában soft power hatását nehezíti a térség nagyfokú kulturális, vallási heterogenitása. Az SCO-n belül a kulturális csere és együttműködés még a kezdeteknél tart. Kína segítyeket nyújt, az első Konfuciusz Intézetet Üzbegisztánban nyitotta meg. Nehéz feladatot jelent a vallási és egyéb különbségekből fakadó, egyes társadalmi rétegekben viszonylag erős Kína-ellenes érzelmek leküzdése.

Afrika

Kína nem új hatalomként van jelen a kontinensen: az 1960–1970-es években a függetlenné válás folyamatában átfogó szövetségépítő törekvésekkel, bőkezű segélyprogramokkal, kiemelt projektek (például a Tanzam vasút) támogatásával vett részt, versengve a tajvani Kínai Köztársasággal (utóbbinak jelenleg még négy országgal van ott diplomáciai kapcsolata). Kínának Afrikában elsősorban energiára, nyersanyagokra és áruinak piacra van szüksége. Kiemelt figyelmet fordít az olajtermelő országokra: Szudánra, Angolára és Nigériára, ahonnan 2009-re olajimportjának mintegy 30%-át szerezte be. Szudánban ráadásul versenytársai sem nagyon akadnak, mert az országot a nyugati hatalmak szankciókkal sújtják. Kína koncessziós kölcsönöket nyújt, rendszerint semmiféle fel-

tételt nem szab (bár van, ahol az anyagokat, berendezéseket, sőt a munkásokat is maga szállítja), nagy út- és vasútépítési projektekhez nyújt segítséget, híd, iskola, kórház, gát, stadion stb. építését finanszírozza, vesz részt építésükben.

Kína a Dél–Dél szolidaritás jegyében együttműködik az afrikai országokkal a külpolitikában, magát a fejlődő országok érdekei harcos képviselőjének állítja be. 2000-ben létrehozták a Kína–Afrika Együttműködési Fórumot (FOCAC), amely felöleli a segélynyújtás, a gazdasági fejlesztés, a kereskedelem, a befektetés és a politikai partnerség témaköreit. A 2006-os FOCAC-csúcson Pekingben 48 afrikai ország vett részt magas szintű küldöttséggel, amelyen Kína ismételten hitet tett Afrika iránti elkötelezettsége mellett. Nagy súlyt helyez diplomáciai jelenlétére Afrikában (49 országgal van kapcsolata), a magas rangú kínai vezetők látogatásai pedig rendszeresek. Hangsúlyozza, hogy nem avatkozik bele a szuverén országok belügyeibe, s vonakodik részt venni a szankciókban. A kapcsolatokban a win-win aspektust emeli ki, a pragmatikus megközelítést alkalmazva magát üzleti partnernek fogja fel, nem akar senkit sem meggyőzni saját álláspontja helyességéről. Az afrikai országok ugyanakkor élénk érdeklődéssel fordulnak a kínai fejlődési modell, az úgynevezett pekingi konszenzus felé.

Kína igen jelentős humanitárius és fejlesztési segítséget nyújt az afrikai országoknak adományok, kamatmentes vagy alacsony kamatú kölcsönök, kórházak, falusi iskolák, mezőgazdasági technológiai központok építése, sok ezer afrikai szakember kiképzése stb. formájában. 2006-ig 16 ezer fő egészségügyi személyzetet küldött 47 országba, akik 240 millió pácienszt kezeltek. Az oktatáson kívül is nagy súlyt helyez a kulturális kapcsolatokra. A köz-

vetlenül az emberekhez fordulás érdekében nagy óraszámban folytatnak rádióadásokat helyi és kínai nyelven, ami egyre nagyobb népszerűsége tesz szert. Az első Konfuciusz Intézetet Afrikában 2005-ben Nairobiban nyitották meg, 2009-re már 19 működött. A népi érintkezést is szolgálja az a nagyszámú, kis üzleti vállalkozást vivő kínai bevándorló. Kínának nagy érdemei vannak az AIDS elleni küzdelemben, és például Ugandában igen jelentős segítséget nyújt – tapasztalatai átadásával is – a családtervezési programokhoz.

A soft power-politika számtalan formában történő alkalmazása mellett Kína nagy erőfeszítéseket tesz, hogy megkülönböztesse magát a nyugati országoktól, az egykori gyarmatosítóktól, hogy elhárítsa az Afrika fejlődését veszélyeztető neokolonializmus vádját. Sok, elsősorban nyugati tudós, szakértő bírálja Pekinget, hogy Afrika politikája csak saját érdekein és szükségletein alapul, elsősorban az energiára és nyersanyagokra irányuló keresletén. Tény, hogy az olcsó kínai exportcikkek több iparágat veszélyeztetnek, hogy bőkezű beruházásai ugyanolyan környezetromboló következményekkel járnak, mint az otthoni fejlesztések. Afrikai civil szervezetek, szakszervezetek szóvá teszik a kínai befektetésű vállalkozásoknál a rossz munkakörülményeket, a biztonsági, munkavédelmi előírások mellőzését, a szakszervezeti tevékenységek korlátozását. A világban igen negatív visszhangja van annak, hogy Kína többek között Afrikában is „barátkozik” a rendszerint véreskezű diktátorokkal, sokat rontva a „felelős nagyhatalom” gondosan ápolat imázsán. Az „üzleteljünk és ne beszéljünk a politikáról”, vagy szélesebb értelemben a kínai soft power-stratégia tehát jelentős sikereket könyvelhet el Afrikában, de nem tekinthetjük ellentmondásmentesnek.

Európa

A kínai érdeklődés Európa iránt főleg gazdaságilag és politikailag orientált, a biztonsági szempontok korlátozottak. Az utóbbit illetően zavaró tényező az 1989-es Tienanmen téri megszárlást követően életbe léptetett és azóta életben tartott fegyverembargó. Ennek feloldására komoly esély volt 2005-ben, de ezt megtorpedózta a Tajvan-nal szemben elfogadott szeparatizmus elleni törvény erőszakkal való fenyegetőzése, de az USA-nak Európára gyakorolt nyomása is. A kínai diplomácia és soft power-stratégia Európában is nagyjából azokat a célokat követi, mint a világ más részein: Kínát egy harmonikus társadalmat építő, népe jólétére törekvő országgént, megbízható, felelős gazdasági partnerként bemutatni, amely gyors növekedése ellenére sem kelt félelmet, és nem utolsó sorban egy gazdag, igen régi, de életerős kultúrával rendelkezik.

Kína jól érzékeli, hogy az eszmék, értékek terén jelentős különbségek vannak, teljes mélységében azonban nem fogja fel, hogy az európai társadalmakban milyen mélyen beivódottak, mennyire áthatják ezeket a demokrácia, az emberi jogok, a szólásszabadság stb. értékei és elvei. Kína gyakran hangsúlyozza, hogy az EU-val számos olyan nemzetközi témában egyetértenek, mint a multipolaritás, a multilaterálisizmus, sőt a demokratizálás, ezek jelentésének értelmezésében azonban jelentősen különböznek.

Érdekes azt vizsgálni, hogy milyen a befogadói oldal reagálása, vagyis Európa hogyan fogadja Kína különböző formákban történő jelentkezését. A lehetőségek és kihívások legszembetűnőbben a gazdaság területén jelentkeznek, ahol Európa növekvő kereskedelmi deficittal, a kínai piacra való bejutást korlátozó akadályokkal, a

szellemi tulajdon kínai védelmének hiányosságaival stb. szembesül. Különböző országokban végzett közvélemény-kutatások eredményei azt mutatják, hogy a Kínára vonatkozó ismeretek és a róla alkotott kép országonként nagy eltérést mutat, és több esetben is kimutathatóan befolyásolja a Kínán belüli események. Az Egyesült Királyságra, Franciaországra és Németországra vonatkozó felmérések szerint az évtized kezdetén viszonylag kedvező kép élt az emberekben Kínáról, az utóbbi években azonban ez romlani kezdett, s ezen még a pekingi olimpia sem tudott javítani. Ugyanakkor a véleményt formálók különbséget tesznek a kínai kormány és a kínai emberek között, és az utóbbiakat kedvezőbben ítélik meg. A három országban az emberek többsége Kína növekvő hatalmát és befolyását negatívan értékeli, és – bár nem katonai értelemben – fenyegetésként fogja fel, ugyanakkor nem tekintik ellenségnek. Vegyesen ítélik meg Európa versenyképességének esélyeit Kínával szemben, a többség azonban kevesebb esélyt ad Európának. Komolyabb problémának tartják ugyanakkor a különböző termékek – élelmiszerek, a játékok stb. – biztonságát, mivel itt egymás után kerülnek napvilágra a kedélyeket borzoló esetek. A gazdasági válság kínai kezelése, gazdasági növekedésének fenntartása viszont kedvező visszhangra talált, amit Ven Csia-pao (Wen Jiabao) 2009 januári-februári európai útja során igyekezett is kiaknázni.

Míg tehát a gazdaság területén az európaiak inkább elismerik Kína teljesítményét, és lehetőségeket látnak az együttműködésre, addig a politikai téren nagyon sok bírálni és elutasítani valót találnak. Az emberek többségét taszítja a kínai rendszer autoritárius jellege, és az ázsiaiak zömétől eltérően nem tudja elfogadni, hogy a szociális és gazdasági jogokat, az emberek

ellátásának javítását fölébe helyezi az emberi, polgári jogoknak. A média által is befolyásoltan véleményalkotásukat erősen meghatározzák a Tibetről érkező hírek, amelyek – mint utaltam rá – az olimpiával kapcsolatos hozzáállást is módosították. A többség véleménye szerint Tibetnek nem kellene kínai fennhatóság alatt lennie.

A kínaiak természetesen Európában is nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy a soft power legfontosabb forrását, a kultúrát felhasználják. Számatalan kiállítást, fesztivált szerveznek, kulturális évet rendeznek, bővítik a kulturális együttműködést, és itt is nagy számban hozzák létre a Konfuciusz Intézeteket, mindenekelőtt a kínai nyelv tanulásának elősegítésére. Megállapítható azonban, hogy a kínai kultúra értékei iránti csodálat, a nyelvtanulás iránti érdeklődés nem vezet automatikusan a kínai politika, a kínai rendszer nagyobb megértéséhez, különösen elfogadásához. Az emberek általában elégedetlenek a kínai politikai reformok lassúságával.

Kína el- és befogadását, a kínai soft power sikerességét tehát Európában több tényező negatívan befolyásolja. A közvélemény esetében a legfőbb problémát a kínai diplomácia hitelességének hiánya jelenti, ami szorosan kapcsolódik a kínai politikai rendszer jellegéhez, átláthatatlan politikai döntéshozatalához, a kínai média ellenőrzéséhez, a magáról sugárzott kép tökéletességéhez, amely alig ad teret a tévedéseknek. A társadalma feletti szoros ellenőrzés fenntartása komolyan akadályozza a kínai soft power erősödését, különösen azért, mert az európai közvélemény kevés információt kap a kínai civil társadalom, a nem állami szereplők feladatáról, tevékenységéről. Kína csak lassan ébred tudatára, pontosabban: érvényesíti a gyakorlatban, hogy annak sikeréhez nagyban hozzájárul társadalma pluralitásának be-

mutatása, még inkább médiájának nyitottsága, cenzúrájának, finomabban szólva ellenőrzésének enyhítése. Ezek nélkül, bármennyit is költ kommunikációra, üzeneteit nem fogják hitelesnek tekinteni.

Latin-Amerika

Kína és a latin-amerikai országok kapcsolata az 1990-es évek közepe óta vált rendkívül intenzívvé, amit mindenekelőtt Kína energia- és nyersanyagszükséglete motivált. A kereskedelmi forgalom ugrásszerű fejlődését egyre növekvő összegű kínai befektetések egészítik ki. A kereskedelmi kapcsolatokon túl is találunk tényezőket, amelyek bizonyítékai a kínai soft power eredményességének. Először is sok latin-amerikai ország, ahol balos vagy középbalos kormány irányít (Bolívia, Argentína, Brazília, Uruguay, Chile), nagyon vonzónak találja a kínai fejlesztési modellt és az ahhoz kapcsolódó politikai jellemzőket. A washingtoni konszenzusban csalódva megfelelő alternatívaként fordulnak a pekingi konszenzus felé. Csiang Ce-min (Jiang Zemin) akkori pártfőtítkár-államfő 2001-es latin-amerikai útja óta rendszeressé váltak a kölcsönös magas szintű látogatások, és a kapcsolatokat különösen megkönnyíti Peking ragaszkodása ahhoz az elvéhez, hogy a gazdasági együttműködésbe nem kever politikai szempontokat és feltételeket. Kína kiemelt prioritásai közé tartozik a régióban az a törekvés, hogy a maga oldalára csábítsa azt a 12 latin-amerikai országot, amelyek még Tajvannal, a Kínai Köztársasággal tartanak fenn diplomáciai kapcsolatokat. A „dollár/csekkfüzet diplomácia” 2007-ben Costa Rica esetében sikerrel járt.

Kína különböző bilaterális partnerségi egyezményeket („stratégiai partnerségi

egyezmény”, „barátsági és együttműködési partnerség”) írt alá a régió egy sor országával. Emellett sikerült számos regionális szervezettel kapcsolatot létesítenie. 2004-ben az Amerikai Államok Szervezete (OAS) állandó megfigyelői státust adott Kínának. (A szervezetnek 35 tagállama van, beleértve az Egyesült Államokat is.) Kína 1994 óta megfigyelő a Latin-Amerikai Integrációs Egyesülésben (ALADI), ennek a 12 tagú, kereskedelmi integrációra törekvő szervezetnek, amelynek célja egy közös piac létrehozása. Kína tagja a Kelet-Ázsia–Latin-Amerika Együttműködési Fórumnak (FEALAC), amely 2001-ben jött létre, a két régióból 33 ország részvételével. A kapcsolatok intézményesítésének egyik legátfogóbb kezdeményezése a Kína–Latin-Amerika Együttműködési Fórum (*China–Latin American Cooperation Forum*), amely kínai kezdeményezésre indult 2004-ben. A csak példaként említett intézményesített kapcsolatok folyamatosan bővülnek. Emellett Kína 2004 óta részt vett az ENSZ által Haitira szervezett békefenntartó tevékenységben, melyet 2008-ig meghosszabbítottak.

Kína Latin-Amerika iránti érdeklődését jórészt gazdasági érdekei motiválják: szüksége van különböző ércekre, szőjababra, kőolajra stb., áruinak pedig piacra. A kétoldalú kereskedelem volumene – igaz, nagyon csekély alapról – hihetetlen dinamizmussal fejlődik: 1990-ben 2,29 milliárd dollár volt, 2000-ben 12,6, 2005-ben közel 50, 2007-ben meghaladta a 100, 2008-ban pedig a 143 milliárdot. Kína az ázsiai régió belülről Latin-Amerika első számú kereskedelmi partnerévé vált. A térségbe textil-, ruházati, cipő-, gyerekjáték-, háztartási és elektronikai cikket szállít. Mexikó és több közép-amerikai ország Kínában főleg versenytársat lát, amely összeszerelési anyagok szállítása terén kiszorítással fenyegeti őket az Egyesült Államok piacáról. Más or-

szágok pedig feldolgozó iparukat féltik az olcsó kínai áruk dömpingjétől. A gazdasági kapcsolatok tehát távolról sem mentesek a feszültségektől.

Kína a bilaterális kapcsolatokon keresztül jelentős segítséget nyújt a latin-amerikai országoknak katasztrófák (földrengés, hurrikán, áradás) esetén, de adósság-elengedés formájában is, felhasználva ezt is a Tajvannal szembeni „dollárdiplomácia” céljaira. Emellett segítséget nyújt lakások és kórházak, utak és vasutak építésében, részt vesz az oktatási együttműködésben. Az első Konfuciusz Intézetet 2006-ban létesítették Mexikóvárosban. Kína latin-amerikai hard és soft power-stratégiájánál mindig figyelembe kell vennie az Egyesült Államoknak a régióhoz fűződő különleges érdekeit.

A pekingi konszenzus

Elsősorban a fejlődő országokra – érthető módon – rendkívül inspiráló hatással van az egész világot lenyűgöző kínai gazdasági teljesítmény. A gyors felemelkedés és modernizáció modelljét látják Kína fejlődési útjában, és nagy érdeklődéssel keresik megisméltésének vagy inkább a megoldási módjaiból való tanulásnak a lehetőségét. Erőteljes lökést adott ennek a jelenlegi pénzügyi-gazdasági világválság, mert Kína ennek során is megőrizte növekedésének dinamizmusát, magas mutatóit.

A válság erősen sújtotta az úgynevezett washingtoni konszenzust, vagyis a neoliberais gazdaságpolitikát követő országokat, gazdaságokat, amelyek ennek a korábban domináns megoldásnak megfelelően – a demokratikus kormányzással párosítva – a piaci erők teljes szabadságát, a fiskális fegyelem, a dereguláció stb. elveit tették magukévá. A washingtoni konszenzus elvei nem tudtak tartós növekedést

eredményezni Latin-Amerikában, Afrikában és az egykori szovjet blokk országai-ban. A washingtoni konszenzus további követelményei tartalmazták az erős, független bíróságot, a hatékony közszolgálatokat, az erőteljes pénzügyi felügyeletet, egy központi bankot, társadalombiztosítási hálót stb. A konszenzus elemeit megfelelően adaptálni kellett (volna) a helyi körülményekhez. Az 1990-es évekre a washingtoni konszenzus számos vonatkozásban kudarcot vallott. Ezzel állítják most szembe a pekingi konszenzust, a fejlesztés kínai modelljét, amely egyik fontos forrásává vált a kínai soft powernek.

A kínai vezetők visszatérően „sajátosan kínai színezetű szocializmusról” és „szocialista piacgazdaságról” beszélnek, ám az egész világ és azon belül különösen a fejlődő országok tisztában vannak azzal, hogy ezek kiüresedett, tényleges jelentés nélküli szavak, s ott már egyértelműen kapitalista rendszer létezik. A „szocializmus kínai jellemzőkkel” helyett sajátos vonásokkal rendelkező „kapitalizmus kínai jellemzőkkel” rendszerrel van dolgunk, és mint ilyet próbálják meg modellként követni. A kínai konszenzust azonban csak akkor tudják hatékonyan alkalmazni, amennyiben tisztában vannak annak megismételhetetlenségével, számításba veszik a kínai múltból és jelenből eredő sajátosságokat, vagyis alkotó módon adaptálják tapasztalatait, tanulságait. Ahogy Kína is felhasználta – hivatkozások nélkül és nem másolva – a „négy kisszárkány” (Tajvan, Dél-Korea, Hongkong, Szingapúr) megoldási módjait, stratégiájuk tapasztalatait. A legáltalánosabb tanulság, amit Kína kínál, a pragmatizmus, amely a reformok kezdetén az „átkelni a folyón, kitapogatva a köveket” formulában fogalmazódott meg, azaz nem dogmákhoz, elvi tételekhez, hanem az adott feladatokhoz és lehe-

tőségekhez való alkalmazkodást hangsúlyozta. Természetesen nagy figyelmet érdemel az olcsó, nagy tömegű, viszonylag képzett munkaerő felhasználása, a külföldi működő tőke vonzása, a különleges gazdasági övezetek, az exportorientált gazdaságfejlesztési stratégia követése, a korai tömeges privatizáció elkerülése, és a tényezőket még hosszan lehetne sorolni. Egyet azonban, az egyik legfontosabbat ki kell emelni, és ez az állam szerepe. Miközben Kína sikerrel oldotta meg a piacgazdaság kiépítésének feladatait, végig megtartotta a makrogazdasági irányítást, a legfontosabb szabályozó tényezők feletti ellenőrzést. A fejlődő országok számára az is utat mutató, hogy Kína – miközben egyre inkább beilleszkedett a nemzetközi rendszerbe – meg tudta őrizni függetlenségét, önálló mozgásterét.

A pekingi konszenzust 2004-ben megfogalmazó Joshua Cooper Ramo három tétellel, tényezővel próbálta meg leírni, megmagyarázni Kína gazdasági teljesítményét, amit azonban azóta már számos kritikával illettek. Az első szerint Kína gyors modernizációja az innováció és technológia ugrásszerű fejlődésében gyökerezik. Természetesen egyes területeken, különösen a feldolgozásban sor került innovációra, ezek zöme azonban külföldről, a működőtőke-befektetések révén valósult meg, és a kínai vezetők csak az utóbbi években kezdték erőteljesen hangsúlyozni – és elősegíteni – a „bennszülött innovációt”. A második említett összetevő, hogy Kína szándéka nem egyszerűen a szétosztható torta növelése volt, hanem a gazdagság egyenlő elosztásának megvalósítása, mindenki részletetése az eredményekből. Vitathatatlan, hogy százmilliókat emeltek ki az abszolút szegénységből, és a rendszer, a párt hatalmának fő legitimáló tényezőjévé vált a gazdaság teljesítménye, az élet-

színvonal javulásának reménye. Ugyanakkor közismert, hogy óriási, Latin-Amerikára emlékeztető méreteket öltött a társadalmon belüli egyenlőtlenség, amelyet tetéz a regionális és szektorális egyenlőtlenség. Harmadik elemként Ramo az önmeghatározást emelte ki, azt, hogy Kína – sikeres kihívást intézve az Egyesült Államokhoz, ezáltal modellé válva mások számára – képes volt megtartani az ellenőrzést fejlesztési politikája, útja felett.

Kína adaptált módszerei, fejlesztési stratégiája egyedi, ugyanilyen vegyületben alkalmazva máshol nem hozhatna ugyanolyan eredményt. Az viszont semmit nem von le a kínai vezetés érdemeiből, hogy a gazdasági reformok intellektuális forrásainak zöme más országok tapasztalataiból származik, mint ahogy a „négy kissárkány” esetében is a jórészt ismert megoldások megfelelő adaptációja volt a siker forrása. Az más kérdés, hogy ez az adaptáció nem követett egy eleve kitűzött, részletesen kidolgozott tervet – egészen odáig terjedően, hogy sok sikeres reformlépést először helyileg – és nem központiilag jóváhagyott kísérlet keretében, sőt a központi politikát megsértve – fogadtak el és alkalmaztak.

Végül érdemes megemlíteni, hogy a kínai kommentárok többsége kritikus a pekingi konszenzusra illetően: egyrészt magát a konszenzus létét vonják kétségbe a fejlesztési modell alapkérdéseit illetően, másrészt arra hívják fel a figyelmet, hogy a kínai gazdasági reformstratégia nincs abszolút ellentétben a washingtoni konszenzussal, annak több elemét (szabad áruk, verseny, az infláció korlátozása stb.) átvette, tehát ellentét helyett inkább kiegészítésről van szó. A fejlődő országok viszont nagy árat fizethetnek, ha csak a kínai gazdaság sikereire koncentrálnak, és figyelmen kívül hagyják az ezekhez vezető meg-

oldások és lépések olyan velejáróit, mint a szélesedő társadalmi szakadékok, a környezetrombolás, a munkanélküliség, sok százmillió ember kiesése a társadalombiztosításból stb. Az autoritárius kormányzást és a piacgazdaságot egyesítő pekingi konszenzus elsősorban a harmadik világ antidemokratikus diktátorainak körében számíthat népszerűségre.

Összegzés

A kínai elemzők és döntéshozók – számos külföldi szakember véleményét visszhangozva – felismerték, hogy a mai világban az olyan hagyományos hatalmi eszközök, mint például a katonai erő szerepe, viszonylag csökken. A hadsereg, a gazdaság és a technológia hard power mellett a kultúra, a politikai értékek, vagy a fejlesztési modell által képviselt soft power az átfogó nemzeti erő fontos részévé vált.

A közvélemény-kutatások azt jelzik, hogy a világ számára Kína még sok vonatkozásban misztikus, rejtélyes és talán emiatt is félelmet keltő ország. A kínai döntéshozók erre reagálva viszonylag nagyobb átláthatóságra, Kína jobb megismertetésére törekednek. Ez a törekvés azonban több komoly problémával és ellentmondással terhes. Hamar világossá vált, hogy a soft power a külpolitikai törekvésekben, a gazdaságfejlesztésben, a kereskedelemben elért sikerek, a kultúra hatalmas értékeinek bemutatása mellett a belső társadalmi, politikai, emberjogi kérdésektől is elválaszthatatlan. Ez nagyon nehéz probléma és súlyos dilemma egy olyan rendszer számára, amely nem szokott hozzá, hogy életének sötétebb oldalait megmutassa a világnak, s amely saját népének is sokáig, egyes vonatkozásokban máig csak megszűrve, ellenőrizve juttatott el információkat. A kínai

belpolitika negatív oldalai elsősorban a fejlett demokratikus országokban váltanak ki kedvezőtlen hatást, míg a fejletlen „fejlődő” országok inkább a pekingi konszenzus szellemében a kínai gazdasági sikerekre

függesztek tekintetüket. A gond azonban az Kína számára, hogy a fejlett országokban is nagy szüksége van a soft power erősítésére, már csak azért is, mert a világhatalmi játszmában ezek a fő partnerei. ■

Irodalom

- Breslin, Shaun: Understanding China's regional vise: interpretations, identities and implications. *International Affairs*, 2009, 4, 817–835. o.
- China's Foreign Policy and „soft power” in South America, Asia and Africa. A study prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress. April 2008. <http://www.gpoaccess.gov/congress/index.html>.
- Cooke, Jennifer G.: *China's soft power in Africa*. Center for Strategic and International Studies. <http://csis.org/publication/chinas-soft-power-africa>.
- Ding, Sheng: To Build a „Harmonious World”: China's Soft Power Wielding in the Global South. *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 13, No. 2, 2008, 193–211. o.
- d'Hooghe, Ingrid: *The Limits of China's Soft Power in Europe. Beijing's Public Diplomacy Puzzle*. Netherlands Institute of International Relations. Clingendael, 2010. január.
- Hunter, Alan: China and Soft Power. *Working Paper*, October 2008. Coventry University, Centre for Peace and Reconciliation Studies. <http://www.coventry.ac.uk/peacestudy>.
- Kennedy, Scott: The Myth of the Beijing Consensus. 2008 may. <http://www.indiana.edu/~rccpb/Myth%20Paper%20May%2008.pdf>.
- Kurlantzick, Joshua: China's Charm: Implications of Chinese Soft Power. *Policy Brief* 47, June 2006, Carnegie Endowment for International Peace. <http://www.CarnegieEndowment.org/pubs>.
- Li, Mingjiang: *Soft Power in Chinese Discourse: Popularity and Prospect*. S. Rajaratnam School of International Studies, Singapore, 1 September 2008. No.165. <http://cjp.oxfordjournals.org/cgi/content/full/pon011v1>.
- Lum, Thomas – Morrison, Wayne M. – Vaughn, Bruce: *China's 'Soft Power' in Southeast Asia*. CRS Report for Congress. January 4, 2008. Congressional Research Service.
- Nye, Joseph S. Jr.: Soft Power. *The Means to Success in World Politics*. New York, 2004, Public Affairs.
- Ramo, Joshua Cooper: *The Beijing Consensus: Notes on the New Physics of Chinese Power*. The Foreign Policy Centre. <http://fpc.org.uk/fsblob/244.pdf>.
- Wuthnow, Joel: The Concept of Soft Power in China's Strategic Discours. *Issues and Studies*, June 2008. 1–28. o.